

RELIGIOZNOST ADOLESCENATA U GRADU ZAGREBU

VALENTINA MANDARIĆ

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Katehetski institut
Vlaška 38
10000 Zagreb

Primljeno: 14. 6. 2000.

Pregledni članak

UDK 248-053.67/.81 (497.5 Zagreb)

Sažetak

Autorica ukratko prikazuje rezultate istraživanja o religioznosti adolescenata u gradu Zagrebu što je provedeno 1997. godine u 26 zagrebačkih srednjih škola na uzorku od 904 ispitanika. Iako 88,6% ispitanika izražava vjersku pripadnost Katoličkoj crkvi, sve ih više odstupa od službenog stava Crkve npr. na području morala, dok istovremeno većina od Crkve očekuje zalaganje u rješavanju aktualnih društvenih problema. Fragmentarna religioznost današnjih adolescenata zahtijeva obnovljeni školski vjeronauk i premišljanje pastorala mladih općenito.

Ključne riječi: religioznost adolescenata u gradu Zagrebu

0. UVOD

Još od studentskih dana adolescenti i mladi bili su žarišno područje mojeg zanimanja na religiozno-odgojnom području. Tijekom studija, a poglavito kroz vjeroučiteljsko druženje sa srednjoškolcima, uočila sam kompleksnost ovoga životnog razdoblja koje se duboko odražava i na njihovu religioznost. Budući da je riječ o dobi s kojom završava sustavna religiozna inicijacija, zanimalo me kakav su religiozni identitet izgradili adolescenti. To je bio razlog zašto sam za temu doktorske disertacije odabrala *Religioznost adolescenata u gradu Zagrebu*¹.

1. PREDMET I CILJ ISTRAŽIVANJA

U posljednja dva desetljeća, u mnogim europskim zemljama izvršena su socioreligijska istraživanja adolescenata, koja potvrđuju da se religioznost adolescenata nalazi na razmeđu između distanciranja od institucionalnih oblika religioznosti i traženja novih oblika u različitim religijskim pokretima. Dakle, cilj je ovoga istraživanja bio analizi-

rati odnos zagrebačkih adolescenata prema religioznosti kroz njenih pet temeljnih dimenzija (religioznu praksu, moralnu dimenziju, religiozno iskustvo, vjerovanje i religioznu pripadnost) i nekim temeljnim životnim vrednotama; zatim oslikati religiozni profil i vidjeti na koji način zagrebački srednjoškolci izražavaju svoju religioznost. Sve to opet sa svrhom da na temelju dobivenih rezultata pomognemo pastoralnim djelatnicima i svima koji se bave pastoralom i katehezom adolescenata u preispitivanju i vrednovanju dosadašnjih pastoralno-katehetskih modela i u stvaranju novih pastoralno-katehetskih planova i programa.

1 Ovaj je članak neznatno preuređen sažetak doktorske disertacije pripremljen za javnu obranu što je održana u petak, 2. lipnja 2000. u prostorijama Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Doktorski je rad rađen pod vodstvom moderatora Josipa Balobana, referenti su bili Siniša Zrinščak i Alojzije Hobljaj, a koreferenti Stjepan Kušar i Stjepan Baloban. Uspješnom obranom autorica je tako postala prva žena koja je doktorirala teologiju na ovom Katoličkom bogoslovnom fakultetu. (*Uredništvo*)

2. KORIŠTENA METODA I HIPOTEZE OD KOJIH SE POŠLO U ISTRAŽIVANJU

Za ostvarivanje temeljnoga cilja ovog rada i njegove pastoralno-katehetske svrhe primijenili smo interdisciplinarni pristup, posebno u fazi pripremanja i provođenja istraživanja, te u interpretaciji dobivenih rezultata. U radu je korištena metoda empirijskoga istraživanja, multivarijantna analiza i deskriptivna metoda. Socioreligijsko istraživanje nije *a priori* odlučujući čimbenik u pastoralnom radu, ali ono nam na znanstvenoj razini može pokazati stvarnu religioznu situaciju. Gledajući pak s pastoralnoga gledišta, sociološko istraživanje otvara put interdisciplinarnom pristupu fenomenu religioznosti, sociologije, pastoralne teologije, katehetike i religiozne pedagogije.

Istraživanje je provedeno 1997. godine u 26 zagrebačkih srednjih škola na uzorku od 904 ispitanika. U istraživanju je korišten anketni upitnik koji je sadržavao 325 varijabli, podijeljen u tri dijela: u prvom dijelu pitanja se odnose na temeljne sociodemografske podatke o ispitanicima (nezavisne varijable); u drugom dijelu obuhvaćen je životni okvir adolescenata (vrednote, slobodno vrijeme, životni smisao i odnos prema budućnosti); treći, najopširniji dio, sadrži pitanja koja se odnose na pet dimenzija religioznosti. Uzorak je stratificiran slučajno po kriteriju ravnomjerne zastupljenosti učenika iz četiri različita profila srednjih škola (gimnazija, četverogodišnjih srednjih škola, trogodišnjih srednjih škola i umjetničkih škola). Da bismo zadovoljili kriteriji dobne zastupljenosti, iz svakoga razrednog odjeljenja odabrali smo jednak broj učenika. Ispitanike je odabirao pedagog ili psiholog škole, slučajno, otvarajući imenik. Istraživanje u svih 26 srednjih škola provela sam osobno i iskustva iz tih susreta nisu zabilježena u ovom radu, ali su bila dragocjen doprinos u razumijevanju ove životne dobi. Statistička obrada podataka rađena je u Centru za promicanje socijalnog nauka Crkve – HBK-e. Korištene metode možemo podijeliti na metode univarijantne, bivarijantne i multivarijantne statistike.

Istraživanju smo pristupili polazeći od sedam temeljnih hipoteza: 1) religioznost

adolescenata u suvremenom društvu ne temelji se na dogmama, na prianjanju uz stavove i kult određene religije, već na subjektivnom doživljaju religioznog; 2) adolescenti u visokom postotku izražavaju vjersku pripadnost, ali ne prihvaćaju u cijelosti ono što čini polog vjerovanja; 3) parcijalna pripadnost (krštenje, pričest, potvrda) prepoznatljiva je kod adolescenata u sve manjem sudjelovanju u temeljnim liturgijskim slavljinama, tj. obredima; 4) u moralnomu prosuđivanju srednjoškolaca sve je uočljiviji subjektivistički pristup, posebno na seksualnomu području; 5) adolescenti od Crkve i njenih službenika očekuju da se zauzmu za temeljna načela, da svojim moralnim zakonima nadomjestite nedostatak društvenoga *ethosa*, ali u isto vrijeme odbacuju bilo kakvu korekciju u osobnomu ponašanju od strane Crkve; 6) naše je društvo duboko obilježeno kršćanskom tradicijom i kulturom, unutar koje prevladava tradicionalno kršćanstvo s čvrstim institucionalnim oblicima religioznosti; 7) iako adolescenti žive pluralizam »životnih opcija«, pluralitete vrednota, društvenu nesigurnost u traženju smisla, oni pokazuju pozitivan stav prema temeljnim vrednotama, okrenutost prema budućnosti i uvjerenje da život ima smisla.

3. STRUKTURA I ARTIKULACIJA SADRŽAJA RADNJE

Rad sadrži tri glavna poglavlja i znanstveni aparat koji dajemo na kraju.

U prvom poglavlju donosimo teorijsko utemeljenje za znanstveno istraživanje u kojemu su razrađene i opisane pojedine faze i metodološki instrumentarij koji je korišten u istraživanju. Isto tako donosimo teorijsko utemeljenje za opravdanost sociološkog istraživanja religioznosti u svrhu pastoralno-katehetskih ciljeva. Zatim slijedi opis odabira uzorka, upitnika, prikupljanje podataka, metoda obrade podataka itd. U ovom se poglavlju nalaze temeljna sociodemografska obilježja ispitanika (tzv. nezavisne varijable). Smatrali smo potrebnim objasniti temeljne pojmove koji su nam poslužili kao svojevrsan ključ u iščitavanju složenoga fenome-

na religioznosti. U tu svrhu objašnjavamo temeljne pojmove: religija, religioznost i sekularizacija. Religioznost smo istraživali i analizirali kroz njenih pet dimenzija koje su međusobno neovisne i kao takve primjerene za faktorsku analizu koju smo koristili u interpretaciji rezultata.

Adolescencija je u sebi veoma složeno životno razdoblje koje zahtijeva multidisciplinarni pristup. Veoma je teško točno odrediti kada počinje i kada završava adolescencija, jer u svim kulturama granica nije ista. Kod nas prevladava mišljenje da je to dob između 13.-14. i 18.-19. godine života, koje se poklapa sa srednjoškolskim razdobljem, pa smo i mi u radu koristili dva pojma: adolescenti i srednjoškolci. U drugomu smo poglavlju analizirali adolescenciju sa psihološkoga, sociološkoga i religioznoga aspekta, te bitne odrednice društveno-kulturnog ozračja u kojemu adolescenti žive. U tom smislu istaknuli smo i neka od obilježja hrvatskoga »društva u tranziciji«, s posebnim naglaskom na procese koji se odražavaju na religioznost pojedinca. Vrijeme adolescencije je životno razdoblje u kojemu se najintenzivnije oblikuje identitet. U njegovoj izgradnji koja se ostvaruje kroz društvenu integraciju važnu ulogu imaju odgojne ustanove: obitelj, škola, skupina vršnjaka, te u naše vrijeme masovni mediji. U vrijeme socijalizacije adolescenata dolazi do određenih promjena i u formiranju religioznoga identiteta. Svjedoci smo procesa religioznoga raslojavanja koje ukazuje na određene promjene u življenju i javnom izražavanju religioznosti. Mnoga istraživanja ukazuju da u religioznomu izražavanju mladih sve više mjesta zauzima religiozni pluralizam, sinkretizam, subjektivism i indiferentizam.

Treće poglavlje je najopsežniji i sadržajno najvažniji dio rada. Ono ima šest potpoglavlja koja sadrže rezultate interpretacije dobivenih rezultata sociološkog istraživanja religioznosti adolescenata u gradu Zagrebu. Donosimo temeljne rezultate istraživanja dobivene analizom pet temeljnih dimenzija: religiozne pripadnosti odnosno crkvenosti; religioznog iskustva u životu adolescenata; kako i u što vjeruju zagrebački adolescenti; crkvene religiozne prakse adolescenata i mo-

ralno-etičke dimenzije u životu adolescenata. U šestom, zadnjem potpoglavlju donosimo temeljne oznake stajališta adolescenata u odnosu prema slobodnomu vremenu, prema nekim važnim vrednotama, u odnosu prema budućnosti i njihovo traženje odgovora na pitanje o smislu života. U interpretaciji rezultata primjenjivali smo sociološko-metodički instrumentarij, a zatim smo rezultate teorijski obrazložili. Gdje je to bilo moguće, svoje smo rezultate usporedili s nekim europskim istraživanjima i drugim istraživanjima provedenim u Hrvatskoj, te smo značajnost pojedinih rezultata istaknuli tabelarnim i grafičkim prikazom. Na kraju rada donosimo pregled znanstvenoga aparata: kratice, anketu, tablice sa svim rezultatima, bibliografiju, indeks tablica i indeks grafikona.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NEKA POLAZIŠTA ZA PASTORAL I KATEHEZU ADOLESCENATA

U adolescenciji se završava institucionalna religiozna socijalizacija koja je pod utjecajem složenih psiho-socioloških procesa koji obilježavaju to životno razdoblje. Na kraju religiozne socijalizacije (u našem kontekstu to čitamo kao kršćansku inicijaciju) adolescent je doduše u stanju izvršiti mnoge čine vezane uz religiju, ali je upitna njegova sposobnost za čin vjere, bez kojega sve može ostati na razini običaja, folklora i sjećanja iz djetinjstva. Naime, kada kažemo *čin vjere*, onda to shvaćamo u smislu u kojem ga tumači teološka tradicija, tj. razlikovanje između *credere in Deum* i *credere Deum*. U činu vjere presudan je upravo taj iskorak ili polet duha prema Drugome, prijanjanje uz Drugoga, stavljanje vlastite životne egzistencije i sigurnosti na Boga. Polazeći od takve vizije čina vjere, čini nam se opravdanim pitati: jesu li za takav čin adolescenti dorasli?

Polazeći od postavljenih hipoteza, na temelju interpretacije dobivenih rezultata možemo izdvojiti nekoliko obilježja religioznosti zagrebačkih srednjoškolaca:

1. Većina zagrebačkih adolescenata religiozno iskustvo povezuje s egzistencijalnom potrebom čovjeka i identificira ga s po-

zitivnim životnim iskustvima u kojima se čovjek ostvaruje kao sretno biće.

2. Zagrebački adolescenti u 88,6% slučajeva izražavaju vjersku pripadnost Katoličkoj crkvi, ali ne prihvaćaju u cijelosti ono što čini polog katoličkog vjerovanja. Postoji tendencija selektivnog pristupa temeljnim istinama kršćanske vjere, a najveći stupanj distanciranosti pokazuju prema onim istinama vjere koje se odnose na život poslije smrti.

3. Kod adolescenata prevladava parcijalna (ili minimalna) pripadnost koja se temelji na primljenim sakramentima inicijacije (81,0% sva tri sakramenta), dok se u crkvenoj praksi (odlazak na misu, slavljenje sakramenta pomirenja, pučke pobožnosti...) zamjećuje sve veća distanciranost koja raste s povećanjem dobi adolescenata.

4. U prihvaćanju temeljnih moralnoetičkih normi na području društvenoga i seksualnog morala i u nekim bioetičkim pitanjima adolescenti sve više odstupaju od službenoga stava Crkve. Najveći raskorak između Crkve i adolescenata uočljiv je na području seksualnoga morala. Adolescenti svoj moralni stav i ponašanje formiraju u društveno-kulturnom ozračju u kojemu su sve utjecajniiji subjektivizam, relativizam, konzumizam, permisivizam i hedonizam.

5. Istraživanje je pokazalo da većina zagrebačkih adolescenata ima povjerenje u Crkvu kao instituciju i u njene službenike. Međutim, 2/3 njih katolički identitet ne povezuju s nužnošću prihvaćanja papinskih i biskupskih moralnih uputa, smatrajući da se i bez toga može biti dobar katolik. Crkvu doživljavaju prije svega na razini njenog društvenog djelovanja, od Crkve i njenih službenika očekuju da se maksimalno založi u rješavanju aktualnih društvenih problema, a zanemaruju evangelizacijsku zadaću Crkve.

Na temelju dobivenih rezultata, možemo reći da se religioznost zagrebačkih adolescenata sve više udaljava od institucionalne (crkvene) religioznosti. Ona je u sebi sve više fragmentarna s prepoznatljivim tragovima subjektivizma, pluralizma, indiferentizma i s elementima sinkretizma.

I na kraju nekoliko naznaka koje nameću rezultati ovoga istraživanja, a koje mogu po-

moći u izradi novih pastoralno-katehetskih programa za adolescente.

1. Stvaranje budućih pastoralnih i katehetskih planova i programa mora polaziti od poznavanja stvarnih socio-kulturnih prilika u kojima žive današnji adolescenti. To zahtijeva i pretpostavlja multidisciplinarni pristup ovoj problematici, kojega neće biti bez čvršće suradnje između (pastoralne) teologije, katehetike i sociologije; između teologa i sociologa.

2. Kao što je adolescencija specifično – u sebi složeno – životno razdoblje u psiho-fizičkom razvoju i sazrijevanju, tako je i u religioznomu smislu. U psiho-fizičkomu smislu adolescencija donosi zrelost koja se potvrđuje iskorakom iz djetinjstva u zrele dob. Isto tako, adolescencija bi u procesu religiozne socijalizacije morala rezultirati prijelazom iz posredovane (socijalizirane, djetinje) vjere (religioznosti) u poosobljenu vjeru. Ostvarivanje toga prijelaza mora biti nit koja će stvarati prepoznatljiv kontinuitet u cjelokupnoj religioznoj socijalizaciji.

3. Fragmentarna religioznost adolescenata nužno dovodi u pitanje kvalitetu dosadašnje kršćanske inicijacije i inicira potrebu stvaranja novoga itinerarija na putu do kršćanske zrelosti ili dosljedno poštivanje i radikalno ostvarivanje već postojećega.

4. Na religioznost adolescenata utječu suvremeni procesi koji obilježavaju današnju kulturu: pluralizam, subjektivizam, relativizam, prezentizam, hedonizam, konzumizam. Ovi procesi stvaraju novu socio-kulturnu paradigmu unutar koje se događa religiozna socijalizacija i kršćanska inicijacija. S tom novom paradigmom treba računati i preispitati vlastito mjesto unutar složenoga društvenog strukturalizma.

5. Religioznost adolescenata u sebi integrira sve datosti suvremene kulture. Kultura je sjecište na kojemu se događa susret i dijalog Crkve i adolescenata. Stoga je dijalog s kulturom adolescenata imperativ koji nema alternative.

6. Istraživanje je potvrdilo da obitelj još uvijek ima najvažnije mjesto u religioznoj socijalizaciji, barem u prenošenju »kršćanskoga minimuma«. Poznavajući situaciju u

kojoj se nalazi suvremena obitelj, nameće se imperativ pastoralna obitelji.

7. Vjeronauk u školi iznimna je prilika da se u sustavnu i redovitu religioznu edukaciju uključi velik broj srednjoškolaca. Istraživanje upozorava na upitan status i kvalitetu vjeronauka u školi. Od odgovornih za pastoral i katehezu traži se revizija dosadašnjih vjeronaučnih programa u srednjim školama, stvaranje kvalitetnijih programa i vje-

ronaučnih udžbenika te formiranje kvalitetnih vjeroučitelja, kako bi se osiguralo kvalitetno izvođenje vjeronaučne nastave koje će biti prikladan odgovor na suvremene izazove.

8. Od Crkve se očekuje da među svoje prioritete stavi rad s mladima, stavljajući na raspolaganje vrijeme, prostor i najkvalitetnije ljude koji će se zauzeto i s punim radnim vremenom posvetiti okupljanju mladih i nuditi im kvalitetne sadržaje.